

Vertalen is verrassen

Nieuwe vensters op bijbelse teksten

1e druk 2022

ISBN 978 90 89122 64 3

NUR 700

Redactie: Cor Hoogerwerf, Mirjam van der Vorm-Croughs en Matthijs de Jong

© 2022 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, Haarlem/Antwerpen
Alle rechten voorbehouden.

Deze bundel is samengesteld ter gelegenheid van het afscheid van dr. Jaap van Dorp als vertaler bij het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap.

Gaf God slechte wetten? Ezechiël 20:25-26, pagina's 309-320.

Gaf God slechte wetten?

Ezechiël 20:25-26

Mart-Jan Paul

Samenvatting

In Ezechiël 20:25-26 staat volgens de meeste vertalingen dat God slechte wetten gaf, en regels die leidden tot de dood. Die uitspraak past niet goed in de context. In de geschiedenis van de

uitleg van deze verzen heeft dit geleid tot vreemde conclusies. In dit artikel wordt voorgesteld de uitspraken te lezen als retorische vragen. Dan versterken ze de strekking van het hoofdstuk.

Er zijn elders in het boek Ezechiël diverse voorbeelden te vinden waarin zinnen vragend vertaald worden, zonder dat dit in het Hebreeuws aangegeven is. Dat is ook hier mogelijk.

Inleiding

Heel wat jaren heeft Jaap van Dorp in het tijdschrift *Met Andere Woorden* boeiende bijdragen geschreven over

VERTALEN IS VERRASSEN | 310

keuzes in de vertaling van de Bijbel. Ter gelegenheid van zijn afscheid bij het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap stel ik graag een passage aan de orde die veel vragen oproept.

Het betreft Ezechiël 20:25-26, waar God zegt: 'Ik gaf hun zelfs slechte wetten, en regels die leidden tot de dood. Met hun eigen offergaven maakte ik hen onrein, hun eerstgeboren kinderen liet ik hen offeren, opdat ze in ontzetting zouden beseffen dat ik de HEER ben' (Nieuwe Bijbelvertaling [NBV]). De NBV21 heeft dezelfde vertaling, al is het woord 'wetten' vervangen door 'bepalingen'. Deze negatieve uitspraak over Gods wetten is tegengesteld aan positieve

uitspraken van Mozes. Hij noemt de wetten 'wijs' en 'rechtvaardig' (Deut. 4:6-8). In de woestijntijd van het volk geeft hij de volgende woorden van God door: 'Mijn bepalingen en regels schenken leven aan wie ze volgt, houd ze dus in ere' (Lev. 18:5). Op zich is het denkbaar dat Ezechiël in zijn tijd negatiever is over die wetten, maar het merkwaardige is dat deze profeet in hetzelfde hoofdstuk dezelfde positieve boodschap overbrengt: 'Daar gaf ik hun mijn wetten, daar maakte ik hun mijn regels bekend, die leven brengen aan iedereen die zich daaraan houdt' (Ezech. 20:11). Er is dus een tegenspraak binnen het hoofdstuk. De vraag is of die tegenspraak op de een of andere manier opgelost kan worden.

Oudste uitleg

Voordat we de tekst over de slechte wetten nader bekijken, is het goed om iets van de geschiedenis van de uitleg te weten.

GAF GOD SLECHTE WETTEN? | 311

Kort na de tijd van het Nieuwe Testament zijn joden en christenen uit elkaar gegroeid. In christelijke kring werd gewaarschuwd tegen het jodendom. Diverse kerkvaders namen een negatieve houding aan ten opzichte van de wetten van Mozes. Justinus Martyr schrijft dat die wetten als straf gegeven werden. Ireneüs stelt dat God na het incident met het gouden kalf wetten oplegde om de Israëlieten een status van slaven te geven. De Tien Geboden waren goed, maar latere wetten waren erg zwaar om zich aan te houden. Chrysostomus zegt dat veel wetten niet gericht waren op

een deugdzaam leven, maar op inperking van de vrijheden van de Israëlieten. Origenes meent dat de letterlijke interpretatie van de wetten door de joden leidt tot de dood, terwijl een geestelijke uitleg leven brengt. In deze polemieek wordt de bovengenoemde tekst uit Ezechiël aangehaald. In joodse kring zijn er diverse benaderingen om de gesignaleerde tegenspraak te ontgaan. De Targum noemt de ballingschap van de Israëlieten en vervolgt: 'Zij volgden hun dwaze neiging en zij gehoorzaamden godsdienstige wetten die niet juist waren en wetten waardoor zij niet konden overleven.' Hiermee zijn wetten van de volken bedoeld, niet die van de God van Israël. Rashi geeft als verklaring dat God de Israëlieten overgaf aan hun verkeerde neigingen. In de Babylonische Talmoed wordt de tekst genoemd in verband met het reciteren van teksten met of zonder de bijbehorende melodie (*b. Megillah* 32a).

Deze voorstellen zijn interessant in de geschiedenis van de uitleg, maar doen weinig recht aan de context, zodat de gesignaleerde spanning blijft bestaan.

VERTALEN IS VERRASSEN | 312

Ezechiël 20

Het hoofdstuk vertelt dat oudsten naar de profeet Ezechiël komen om de HEER te raadplegen. Uit het woord van de HEER tot de profeet blijkt dat Hij dit weigert (vers 3).

Daarna volgt een samenvatting van de geschiedenis van Israël, waarin de nadruk ligt op het falen van het volk.

De terugblik begint bij de uittocht uit Egypte en vermeldt herhaaldelijk de ongehoorzaamheid van het volk. In vers 11

staat de reeds geciteerde uitspraak dat God zijn regels bekendmaakte met een positieve bedoeling. Daarna volgt een verwijzing naar de sabbat als teken van de relatie tussen God en zijn heilige volk. In vers 13 wordt Israëls opstandigheid genoemd, maar ook een positieve uitspraak over ‘regels die leven brengen aan iedereen die zich eraan houdt’. Vers 16 noemt Israëls verwerping van de bepalingen, de verordeningen en de sabbat. Daarna volgen in de verzen 18 en 19 een waarschuwing tegen de ‘wetten en regels van hun ouders’ en een aansporing daarentegen Gods wetten en regels te onderhouden. In vers 21 staat de klacht dat het volk Gods bepalingen niet uitvoerde, terwijl die toch leven brengen aan iedereen die zich daaraan houdt. Daarna volgen uitspraken over ongehoorzaamheid en straf.

Het eerste deel van het hoofdstuk benadrukt dus Gods goede wetten en spoort aan die te gehoorzamen. Herhaaldelijk klinkt de klacht dat de Israëlieten dit niet gedaan hebben. Daarna volgt vers 25 met de afwijkende uitspraak: ‘Ik gaf hun zelfs slechte wetten, en regels die leidden tot de dood.’ Deze uitspraak – die in een vertaling die iets dichter bij het Hebreeuws staat, spreekt over ‘wetten die niet goed zijn’ en ‘regels waardoor men niet zal leven’ – past niet goed

GAF GOD SLECHTE WETTEN? | 313

bij het voorafgaande, want dan zouden de Israëlieten een reden hebben om die wetten niet te gehoorzamen.

Het volgende vers komt ook vreemd bij ons over. Dat spreekt namelijk over offergaven die onrein maken en over Gods opdracht de eerstgeborenen te offeren.

In vers 27 krijgt de profeet de opdracht tegen het volk te spreken. Opnieuw is de boodschap dat het voorgeslacht ontrouw was door aan andere goden te offeren. Door deze daad werd het volk onrein. Het overzicht van de geschiedenis dient als motivatie dat God zich nu niet laat raadplegen (vers 31; vgl. vers 3). Daarna volgt zijn ingrijpen in de situatie van ballingschap, met daden van straf en genade, zodat de Israëlieten zullen beseffen wie de HEER is (vers 44).

Ook op grond van het vervolg blijven de verzen 25 en 26 vreemde uitspraken die niet goed in het verband passen.

Vraagzinnen

In de loop van de geschiedenis zijn er veel pogingen gedaan deze moeilijke verzen te verklaren. Uitleggers hebben gezocht in de richting van menselijke bepalingen (vanwege het verschil tussen mannelijk en vrouwelijk meervoud), of aan verharding van het hart. Toch blijft het een probleem dat God deze verordeningen gegeven heeft. In de afgelopen tijd zijn er enige uitleggers geweest die voorstellen de zin vragend te lezen. Dan staat er: 'Heb Ik hun slechte wetten gegeven, en regels die leiden tot de dood?' Het effect van deze retorische vraag is dat de voorafgaande boodschap versterkt wordt. Dit is een ingrijpende wijziging, omdat de strekking van het vers tegenovergesteld wordt aan de klassieke uitleg.

VERTALEN IS VERRASSEN | 314

Is deze grote wijziging in de vertaling mogelijk op grond van het Hebreeuws? Het antwoord daarop is bevestigend. In een

beperkt aantal gevallen gebruikt het Hebreeuws een zogenaamd 'vraagpartikel', een voorvoegsel om een vraag aan te duiden, maar dat is lang niet altijd het geval. Het is dus mogelijk zinnen vragend te lezen zonder dat dit nadrukkelijk aangegeven is. In de spreektaal zal dit duidelijk zijn geweest door de intonatie, maar wij hebben slechts de geschreven tekst, met zeer weinig leestekens. Soms kan een zin ook ironisch geklonken hebben, wat volgens koning Achab het geval is met een uitspraak van Micha (1 Kon. 22:15-16).

De grammatica's van het Hebreeuws bieden allerlei voorbeelden van zinnen die op grond van het verband als vraagzin gelezen moeten worden. Ter vergelijking dient een voorbeeld in het Nederlands. Wij kunnen zeggen: 'Ben jij vanmorgen naar buiten geweest?' De volgorde van de woorden en het vraagteken maken duidelijk dat een vraag bedoeld is. Het is ook mogelijk om te vragen: 'Jij bent vanmorgen naar buiten geweest?' Wanneer in geschreven vorm het vraagteken weggelaten wordt, kan deze zin echter ook in stellende zin opgevat worden.

Vroeger zullen de verschillen in het gesproken Hebreeuws duidelijk zijn geweest, maar op schrift is dat niet langer het geval. Uiteraard moeten we zeer voorzichtig zijn met de mogelijkheid zinnen vragend te gaan lezen. Het belangrijkste argument voor of tegen is het verband waarin een zin staat. Welke betekenis past het best? Wordt de boodschap duidelijker of niet? Er zijn nog enige grammaticale argumenten, zoals het gebruik van een persoonlijk voornaamwoord en het woordje *gam* (vaak vertaald met 'ook') om een tegenstelling aan te duiden (vgl. 1 Sam. 22:7).

Hier volgen enige voorbeelden van zinnen in het boek Ezechiël die door de NBV (en door veel andere vertalingen) vragend zijn opgevat, zonder dat het vraagpartikel in het Hebreeuws aanwezig is:

11:13 ‘ Ach, HEER, mijn God, gaat u nu ook de rest van het volk nog vernietigen?’

15:5 [over verbrand hout van een wijnstok] ‘zal het dan nog tot iets worden verwerkt?’ (NBG-vertaling 1951). De NBV vertaalt omschrijvend.

17:9 ‘Hoe zal het de wijnstok vergaan?’ (In vers 10 staat wel het vraagpartikel.)

18:13 ‘moet zo iemand in leven blijven?’

18:24 ‘moet die in leven blijven?’

20:31 ‘En moet ik mij dan door jullie laten raadplegen?’

33:26 ‘en jullie willen het land bezitten?’

De conclusie kan zijn dat het boek Ezechiël voorbeelden bevat van vraagzinnen die in de schriftelijke weergave niet duidelijk zijn aangegeven. Uitleggers en vertalers trekken dan op grond van het verband de conclusie dat vraagzinnen zijn bedoeld.

Toepassing op de verzen 25 en 26

Wanneer we deze benadering toepassen op Ezechiël 20:25-26, is het mogelijk deze verzen als volgt te vertalen:

Heb Ik, Ik aan hen inzettingen gegeven die niet goed

waren, en rechtsregels waardoor zij niet konden leven?
En heb Ik hen verontreinigd door hun gaven, door al wat
de baarmoeder doorbreekt te laten doorgaan als offer,

VERTALEN IS VERRASSEN | 316

teneinde hen tot ontzetting te brengen, zodat zij zullen
weten dat Ik de HEER ben?

Deze vertaling berust op een voorstel van B. Maarsingh.
De dubbele vermelding van 'Ik' betreft een weergave van
gam. Het woordje betekent niet altijd 'ook', maar geeft in
bepaalde gevallen alleen nadruk aan. De geboden vertaling
betreft dit woord op God, omdat het in het begin van de zin
staat, en niet op de wetten, zoals de NBV doet: 'zelfs slechte
wetten'. Een volgende exegetische kwestie is of hier kinderoffers
bedoeld worden, zoals in de Molochdienst (2 Kon. 16:3,
Jer. 7:31, 32:35).

Dit is de enige bijbeltekst waarin God het onderwerp is
van het werkwoord 'verontreinigen' (*timmee*).

Andere passages in het boek Ezechiël maken duidelijk
dat mensen zichzelf en anderen verontreinigen (o.a. Ezech.
5:11, 14:11, 22:3, 4, 11, 23:17, 33:26). In hoofdstuk 20
wordt het werkwoord maar liefst zes keer gebruikt (Ezech.
20:7, 18, 26, 30, 31, 43), waarvan vijf keer met de Israëlieten
als onderwerp. Dit maakt het aannemelijk dat God in
vers 26 niet het onderwerp van dit werkwoord is, maar dat
dit ontkend wordt in een retorische vraag.

Een volgende aanwijzing is de aanduiding dat de Israëlieten
niet konden leven door de rechtsregels van God (vers

25), terwijl in de verzen 11, 13 en 21 staat dat dit wel het geval is.

In de bovenstaande vragende weergave heeft 'tot ontzetting brengen' (*sjimmeem*) betrekking op de Israëlieten die bij het offeren van de eerstgeborenen met ontzetting reageren (vgl. hetzelfde werkwoord in Ezech. 26:16, 27:35, 28:19, 32:10). De NBV trekt dit werkwoord samen met het slot van

GAF GOD SLECHTE WETTEN? | 317

de zin tot 'in ontzetting beseffen dat ik de HEER ben'. L.A. Schökel zet ook de laatste woorden in vragende vorm, zoals te lezen is in de Spaanse vertaling Nueva Biblia Española (1975).

25 ¿Acaso les di yo preceptos no buenos, mandamientos que no les darían la vida?

26 ¿Los contaminé con las ofrendas que hacían inmolando a sus primogénitos?

¿Los horricé para que así supieran que yo soy el Señor?

In vertaling:

25 Heb Ik ze immers voorschriften gegeven die niet goed zijn, geboden die hun geen leven zouden geven?

26 Heb Ik ze verontreinigd met de offers die zij brachten door hun eerstgeborenen te offeren?

Heb Ik ze met afschuw vervuld opdat zij zouden weten dat Ik de Heer ben?

Overigens stelt Richter (die de vertaling van Schökel niet noemt) voor de vragen te beperken tot de eerste zinnen. Het slot vertaalt hij op de gebruikelijke manier: ‘Darum – sie sollen erkennen, dass ich JHWH bin.’

Tegenwerping

Daniel Block noemt in zijn commentaar allerlei benaderingen van Ezechiël 20:25-26, waaronder ook de mogelijkheid van een retorische vraag. Hij wijst die oplossing echter af met de vraag waarom dan de verzen 15 en 23, met een soortgelijke constructie, ook niet als vraag worden opgevat.

VERTALEN IS VERRASSEN | 318

Het antwoord op die tegenwerping kan zijn dat niet alleen de constructie, maar ook de intonatie van belang is. Soortgelijke zinnen kunnen dan toch een verschillende bedoeling hebben. Verder kwam boven naar voren dat de context van groot belang is om een retorische vraag te herkennen.

Vers 15 gaat over Gods eed dat Hij het volk niet naar het land Kanaän zou brengen, het land dat Hij hun geven wilde. Deze uitspraak is in overeenstemming met de weergave in Numeri 14 dat de oudere generatie in de woestijn zou sterven. Ook sluit het vers goed aan bij het voorafgaande en het vervolg: een straf vanwege ongehoorzaamheid. Een retorische vraag zou die samenhang verstoren.

Vers 23 is iets lastiger te verklaren. Ook hier gaat het over een eed van God, maar nu over het verspreiden onder vreemde volken en verstrooien in verre landen. In de Pentateuch is geen voorval aan te wijzen waarbij God dit met

zoveel woorden zegt. Wel staat daar dat verspreiding onder de volken een van de voorwaardelijke verbondsstraffen is (Lev. 26:33-34, Deut. 28:36-37, 63-64). Ook in Psalm 106:26-27 is sprake van een vergelijkbare eed. Uit het verband in Ezechiël 20 blijkt dat God strafte vanwege overtredingen, maar dat Hij de Israëlieten niet vernietigde. De uitspraak van vers 23 past dus goed in het verband, en daarom is er geen reden hier een retorische vraag te veronderstellen.

Dit betekent dat het bezwaar van Block niet zwaar genoeg is om de boven bepleite opvatting over de verzen 25 en 26 opzij te schuiven.

GAF GOD SLECHTE WETTEN? | 319

Ten slotte

Op grond van het bovenstaande is het duidelijk dat bij diverse teksten algemeen aangenomen wordt dat die vragend gelezen moeten worden. Daarnaast zijn er ook teksten waarbij dit moeilijker ligt. Op grond van allerlei argumenten moet dan een keuze gemaakt worden, zonder dat wij tot zekerheid kunnen komen.

Als voorbeeld kan Psalm 121 dienen. De Statenvertaling geeft het eerste vers weer met: 'Ik hef mijn ogen op naar de bergen, vanwaar mijn hulp komen zal.' Veel moderne vertalingen vatten de laatste woorden op als een vraag: 'van waar komt mijn hulp?' Het is waarschijnlijk dat de dichter op reis is en de gevaren in de bergen vreest. Het antwoord op zijn vraag staat in het tweede vers: 'Mijn hulp komt van de HEER.' Terwijl beide vertalingen mogelijk zijn, is er een inhoudelijk argument voor een vraagzin.

Wanneer het bovenstaande voorstel gevolgd wordt, passen de verzen 25 en 26 beter in het verband van Ezechiël 20.

Daarom hoop ik dat bij toekomstige vertalingen dit alternatief overwogen wordt.

Dr. M.J. Paul is deeltijd hoogleraar Oude Testament aan de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven en hij was verbonden aan de Christelijke Hogeschool Ede.

Literatuur

Daniel I. Block, *The Book of Ezekiel, Chapters 1-24*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids, Michigan 1997.

B. Maarsingh, *Ezechiël, deel II*, Prediking van het Oude Testament, Nijkerk 1988.

VERTALEN IS VERRASSEN | 320

M.J. Paul, G. van den Brink & J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Ezechiël-Daniël*, Studiebijbel Oude Testament 11, Veenendaal 2014; aangevuld in de digitale editie www.studiebijbel.nl (2020).

Hans-Friedemann Richter, 'Schädliche Gesetze Gottes? (Zu Ez 20,25-26)' in: *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 119 (2007), 616-617.

E. Vogt, *Untersuchungen zum Buch Ezechiel*, Rome 1981, 120-126.

Spaanse vertaling: <https://www.bibliatodo.com/la-biblia/Schokel-y-mateos/ezequiel-20> (geraadpleegd: 17-05-2021).